

ПИТАНИЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА, ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І ЛІНГВОГЕОГРАФІЇ

DOI 10.18524/2307–4558.2024.42.325840

УДК 811.163.2'282

ГАРАВАЛОВА Іліяна,

Доктор, доцент в Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, Българска академия на науките; бул. Шипченски проход, 52, бл. 17, София, 1113, България; тел.: +359899518754; e-mail: iliyana.garavalova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1401-8095>

ЗА НЯКОИ ОСНОВНИ ЛЕКСЕМИ ОТ РЕЧАНСКАТА РОДНИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Анотация. Традиционно диалектите, намиращи се извън държавните граници на България, се определят като „смесени“. Причината за това е тяхната повлияност от официалния език на държавата, в границите на която се намират, или от разположени в съседство езици с важно значение за общността от религиозна, социална или др. гл. т. „Смесеният“ характер на териториалния говор проличава най-силно на лексикално равнище, тъй като лексикалната парадигма на диалекта е тази, която се променя най-бързо, защото е най-податлива на външни влияния, което позволява политически пристрастни, с превес на едни или други етнически, национални или религиозни тежнения, спекулации с етническата принадлежност на населението. Такова е положението и с диалекта на с. Речане, Призренско, разположено в областта Средска Жупа, Република Косово — на западната граница на българското езиково землище, който е *обект на анализ* в тази статия. Ето защо е от особена важност чрез изследване на архаичната базова лексика, откриваща се в него от синхронна гледна точка, да се *докаже* и на лексикално равнище принадлежността му към българския езиков континуум и по този начин да се *обосноват* направените *изводи* за местоположението на западната граница на езиковото ни землище. Именно това е *целта* на тази статия, чийто основен *предмет на изследване* са някои базисни термини от роднинската терминология. Акцентира се върху диференциална лексика, отличаваща българския от останалите славянски езици, или върху думи с общославянско разпространение, съдържащи типично български фонетични специфики. Представеният анализ на лексикалната система на говора на с. Речане, Призренско, се прави въз основа на материал, лично събран от автора по време на провеждането на кандидатстудентски курсове по български език, литература, история и култура за българското малцинство там в периода 2015–2019 г.

Ключови думи: диалектология, лингвистична география, диалектна лексикология, речански диалект, роднинска терминология, български език, Косово.

Увод, свързан с постановката на проблема и свързани с него предишни изследвания. Роднинската терминология е неразделна част от най-архаичната лексика, неизменно стояща в основата на всички лингвистични проучвания с лексиколожка и лексикографска насоченост за съответния език. Това твърдение е валидно дори в по-голяма степен за диалектоложките изследвания, особено ако те се отнасят до така наречените „смесени“ говори. Причината за това е, че в т. нар. базисна лексика се откриват редица диференциращи белези, които категорично свидетелстват за етническата принадлежност на анализирания диалект. Ето защо обект на изследване в тази статия е роднинската терминология, характерна за говора на с. Речане, Призренско. Селището е разположено в областта Средска Жупа, Република Косово — на западната граница на българското езиково землище, а езикът му се определя не само от езиковедите, но и от самите речанци като „смесен“, защото, подобно на всички крайни северозападни български говори, намиращи се извън държавната ни граница и били част от СФРЮ в продължение на десетилетия, е повлиян най-вече от официалния за държавата сръбски език, както и, в по-голяма или по-малка степен, от някои разположени в съседство езици с важно значение за общността от религиозна, социална или др. гл. т. — в конкретния случай албански и турски. Несъмнено подобно определение напълно отговаря на истината, защото са реалност и задължителното изучаване на сръбски (в миналото) и бошняшки (сега), и засилващото се влияние на албанския език вследствие на все повече увеличаващата се имиграция на албанци в държавата Косово и в областта [13, с. 374–392; 14, с. 56–108]. При това напълно закономерно „смесеният“ характер на анализирания териториален говор проличава най-силно на лексикално равнище, тъй като именно то се променя най-бързо, защото е най-податливо на външни влияния. За съжаление, лексикалната парадигма е и най-репрезентативна за всеки говор от гледна точка на неспециалистите, което позволява политически пристрастни, с превес на едни или други етнически, национални или религиозни интереси, спекулации с етническата принадлежност на населението. Именно поради това, независимо че и от синхронна гледна точка местните хора се самоопределят като част от

българския етнос, а дори и най-съвременните изследвания върху речанския говор, проведени през последните години върху нов, събран на терен диалектен материал, недвусмислено доказват, че става дума за северозападнобългарски по своята същност диалект, носещ всички диагностициращи белези на нашия език (факт — категорично потвърждаващ неговата етническа принадлежност), в духа на лингвистичната традиция в Сърбия и Югославия от края на XIX век населението от региона продължава да се класифицира от определени политически и научни кръгове като сръбско, или в резултат от толерирането на „самоопределянето“ на появилите се след разпадането на Република Югославия нови самостоятелни държави в границите на славянския свят и към изследването на техните „микроезици“ — като македонско или дори бошнячко [13, с. 374–392; 14, с. 56–108].

Формулировка на целите. Ето защо целта на тази статия, чийто основен обект на анализ са някои основни термини от роднинската терминология, е чрез изследване на архаичната базова лексика, откриваща се в речанския говор от синхронна гледна точка, да бъдат приведени актуални убедителни доказателства и на лексикално равнище за неговата принадлежност към българския езиков континуум и по този начин да се определи местоположението на западната граница на езиковото ни землище, което е от особена важност за българската диалектология и разрешава до голяма степен продължаващия десетилетия езиков спор за етническата принадлежност на жупците [14]. При това се акцентира върху диференциалната лексика, отличаваща българския от останалите славянски езици, или върху думи с общославянско разпространение, съдържащи типично български фонетични специфики.

Изложение — представяне на основния материал от изследването. Регистрирането на подобни случаи в говора на с. Речане, Призренско, далеч не е рядкост, защото, както е добре известно, българската системата от роднински названия е от судански тип — най-сложната като описание система, при която почти за всеки роднина има конкретно название в зависимост от неговия пол, от връзките му с лицето, към което се определя, и от степента на отдалеченост от него [16, с. 7], и е изключително добре съхранена от синхронна гледна точка и в анализирания диалект, който пази редица архаични лексеми при роднинската терминология.

Изключение в това отношение не прави и семантичната парадигма на съществителните със значение 'баща' в говора на с. Речане, Призренско, които са основни за разглеждания дял от лексикалната система поради централната роля на бащината фигура в патриархалното българско семейство. За „смесения“ език на жупците са характерни редица лексеми с тази семантика — както общоупотребими, така и с ограничена употреба въз основа на териториален и социален признак (диалектни, жаргонни и бълболни названия). Най-разпространено от тях е съществителното *отец* (напр.: *Ау мѝшалла, мѝд ти ѝе отец. Тей отец нѝйгин ги прѝм, тей ѝн прѝм. Нѝ сум го отец видѝла, да нѝ сѝй у собѝта. Отец мѝй и ѝн брѝча.*), което е от домашен произход (от прасл. *atъsъ, стб. отъць 'баща, отец' [8, с. 960–961]). Макар че несъмнено се характеризира с общославянско разпространение, във фонетичния състав на анализираната дума в диалекта на с. Речане, Призренско, се наблюдава почти винаги (както личи и от приведените примери) наличието на типичния за българския език рефлекс *e* на старобългарската предна ерова гласна, докато отличителния за сръбския език облик *ѝтац* [8, с. 960–961] е регистриран само веднъж в събрания нов диалектен материал от региона, срв. *Ове, што прѝдѝже, ѝтац мѝй, ѝни нѝт брѝта са и свѝ са тѝмо у кѝча прѝко рѝку*. Поради албанското и турското влияние в региона и религиозната принадлежност на неговите жители от синхронна гледна точка към исляма относително висока фреквентност в речанския говор имат и редица производни от турското *baba* 'баща' [5, с. 23] съществителни (напр.: *Бѝбо, ѝтец, ѝтец. Бѝбо нѝтамо и ка на чѝрѝдак ли ѝтишѝл, дѝ ѝтишѝл. Мѝйѝе бѝба — тѝта или бѝба. Бѝбайка мѝй ѝе дѝктар и ѝн ме мѝлил за медиѝна, ѝа нѝчу. Од снѝйку ѝе бѝбайку.*), но не са редки и случаите, когато *бѝбо* се използва като звателна форма, докато като номинативна същият информатор употребява *отец* (напр.: *Нѝкой стѝр ѝтец рѝкол: „Да ѝмаш, сѝне, у свѝко сѝло по ѝѝна кѝча...“* „Рѝкол“ (синът): „Как да мѝгу ѝѝ, бѝбо, да нѝпраим по ѝѝна кѝча?“...). Рядко, но далеч не спорадично, в диалекта на с. Речане, Призренско, се регистрира и съществителното от домашен произход (от прасл. *bat-(i)-ja, умал. от *brat-(r)-ъ [5, с. 37]) със семантика 'родител, мъж по отношение на децата си', което е характерно за българския книжовен език — *баща*, срв.: *Код нас брѝт на бѝшта, на ѝтѝца га нѝси*. Важно в случая е да се подчертае, че анализираната лексема не е характерна за сръбската лексикална парадигма, където функционират думите *ѝтац* 'баща' и *баѝа* 'братко, братле', а *бѝшта* 'баща' се среща само в пословици от Дубровник [5, с. 37], поради което регистрирането на съществителното *баща* в речанската роднинска терминология се превръща в белег за етническата принадлежност на говора. Една от причините за ограничената употреба на анализираната дума вероятно е и навлизането под сръбско влияние на омонима *бѝшта* 'градина' [17, с. 9], чието разпространение в диалекта на с. Речане, Призренско, от синхронна гледна точка също е сравнително ограничено (напр.: *Али бѝшта на поле. Еве ресторѝн нѝш — тѝ ѝе двой бѝшта, ѝва го бѝшта унѝтра, дво ѝе дрѝга бѝшта, ѝва ѝспод ресторѝнта. А дво ѝе дрѝга бѝшта порѝд рѝка, а ѝе гѝре на уѝлица, дво ѝе порѝд рѝка — бѝшта ѝе нѝполе у двѝр, у двѝр кад ѝе лѝпо врѝме.*) и кореспондира с широко разпространеното в българското езиково землище название *баѝча* 'зеленчукова градина' (от тур. *bahçe* от перс. *bağ* 'лозе' [5, с. 36]). В диалекта на с. Речане, Призренско, се употребява и съществителното

име *тата* ‘баща’, както и производни от него (напр.: *Мийе баба* — *тата* или *баба*. *Млади, што са генерация, зовут „тата, мама“*. *Татко, затворите врата. Татко има. Татии, айди на кафе*.). Макар че тази домашна по произход (от прасл. *tātā *tāta от Ие. *tāt-) бълболна дума от детския говор се среща в сръбския език (срв. срхр. *та̀та, та̀ма, та̀мо* [11, с. 833–835]), тя е характерна и за редица български говори (в Оряхово; Севлиевско; Врачанско; Митровци, Монтанско; Свогенско; Елинпелинско; Софийско; Царибродско; Годечко; Пернишко; Трънско; Самоковско; Кюстендилско; Шатрово, Дупнишко; Бобошево; Благоевградско; обл. Граово [2]), а заедно със своите производни, възникнали като звателни форми: *татко, тате, тати* и *тато*, се среща в цялата българска езикова територия (напр.: *татъ* — Войнягово, Карловско; *тато* — Ихтиманско; *тату* — Банат; *тате / тати* — Провадийско; Търговишко; Беленско; Троянско; Русенско; Еленско и др. [2]). За да е пълна парадигмата на термините със семантика ‘баща’ в речанския говор следва да се отбележи, че, макар и рядко, там се регистрира и лексемата *пани* (напр.: *Она ѝе блиска до тебе, блиска мама и пани* и *беше код вас, и ма пана за курс. А доле ѝе мамо, мамо зовет, а отца — пани*.) — широко разпространена в славянските езици детска бълболна дума [9, с. 53].

Като название на жената, родител по отношение на децата си, в диалекта на с. Речане, Призренско, функционират две съществителни с домашен произход: *майка* (вероятно произлизащо от незасвидетелстваната форма *matъka (срв. *мати, матер*) чрез антиципация на мекоста *majtka и асимилаторно изпадане на t [7, с. 615–616]), във вариант с палатална съгласна k, и детската бълболна дума [7, с. 631] *мама* (напр.: *И ѝа сум немала майку. Мойа ми умрела ѝаку млада майка. Трѡшак ѝма тез днѝ май ѝли па лѡмец, майко. Она мѡж да е нѡкек л'ѡта, мѡж да ѝма и мѡечѡчике нѡсле, ѝма кой майк'а кѡде дѡте што брѡни и бѡлее сѡди и чѡти. Мама ги кѡпила за прѡжен рѡжден ден. Матемѡтика, а нѡшто нѡ ти ѝе ѝасно, мѡра мама да ги пѡкаже. Мама ѝе вѡжна*.), като и двете имена функционират както в българската, така и в сръбската лексикална система, което е напълно логично, предвид общославянското разпространение на анализирания лексикален корен.

Интересно е да се отбележи, че всички роднински термини със значение ‘баща’ и ‘майка’, изброени по-горе, в речанския говор се регистрират и като базисни лексеми в сложните названия със семантика ‘баба’ и ‘дядо’, срв.: *Стѡрка и стѡр бѡбо код нас тѡко. Стѡр бѡба, бѡбо мѡже. Нѡ ѝе, и код нас ѝе бѡка — стѡра майка, а бѡбо — ѡтѡц*.

В роднинската лексикална парадигма на диалекта на с. Речане, Призренско, се регистрират и отделни названия със значение ‘баба’ и ‘дядо’. Така например е важно да се подчертае, че, въпреки възникналата омонимия, в речанския говор е напълно функционална типичната и за нормативния ни език лексема *баба* ‘стара жена; майка на някой от родителите’ (бълболна дума от детския говор, получена чрез удвояване, срв. бълг. *баба*; срхр. *баба*, слов. *baba*, рус. *баба* ‘жена от простолюдието; селянка’ и *бабушка*, чеш. *bába*, пол. *baba* ‘жена от простолюдието; селянка’ [5, с. 22–23]), която се употребява успоредно със съществителното със същата семантика *старка* (от прасл. *stargъ в стб. старъ образ. с наст. — *ка*, срв. в пол. *starka* [11, с. 432–433, 435]), срв.: *Мѡне бѡба ми прѡча, кой ѝде гѡре нѡча, вѡка, че му ѝскочи нѡкий дѡх или што и че га плѡши. Бѡба, мѡже вѡка и мѡже стѡрка, ѝсто ѝе, нѡма рѡзлика. Бѡба ѝе, бѡка ѝе стѡрка. Од майка майка — бѡба. Дѡк бѡла стѡра жѡва, стѡрка ѝе, стѡрка, кѡ мѡне да ме ѡстѡйет, стѡрка сѡм, мѡрам да пѡ ѡра ѝѡ ѝѡтѡрѡ сѡм*.). Анализиранията два роднински термина имат относително еднаква фреквентност в речанския говор, като съществителното *баба* е част от названието и на един от регионалните фолклорни персонажи (напр.: *Бѡба Рѡга. Стѡра жѡна, ѝма бѡла мѡрама и хѡлина бѡла. И вѡк кѡца пѡндѡжер. Ги нѡси у шѡмата дѡцѡта*.), докато названието *старка*, като типично за част от родопските говори (в Ерма река, Маданско; Златоградско; Забърдо, Асеновградско [2; 11, с. 435]) представлява важно доказателство в подкрепа на тезата за наличието на преселници от там в региона, а се среща и в други български диалекти (напр. в Самоковско; Трънско; Кондолово, Мичуринско [2]), но не и в сръбски език [18, с. 793]. Както личи от примерите, сръбското название на реалитета *бака* също се среща в говора на речанци, макар и само два пъти в новосъбрания материал, но то е типично и за някои други български говори (срв. *байка* ‘баба’ — Ново село, Видинско [2]).

Що се отнася до детската бълболна дума *нана*, която в българските говори означава ‘майка; леля, стринка’, но в сръбски има и семантика ‘баба’, в диалекта на с. Речане, Призренско, тя се среща със значение ‘бащина или майчина майка; стара жена’ спорадично (срв.: *Стѡрка и стѡр бѡбо код нас тѡко — нѡна — бѡбо. Нѡне и бѡбо мѡже*.), като много по-често съществителното се регистрира като наименование на растението ‘билка мента’, срв.: *Бѡлокои чѡйѡве, нѡна ѝе тѡй нѡ. Че ти скѡвам ѝѡ и сѡтра тѡй нѡна — чѡй*.), което е типично за прилепския говор и е заето в сръбски от български език [8, с. 487–488]. По тази своя особеност речанският говор се свързва с българските диалекти от областта Гора, където обаче, освен със значението ‘баба’, анализираниято име често се употребява и със семантика ‘майка’ (характерно за голяма част от западните българските говори, както и в някои селища в Родопите и др.), както и с Охридско, където е регистрирано съставното название *стара нана* ‘баба’, и с Девинско, където е отбелязан фонетичен вариант *н'ан'а* ‘баба’ (повече за семантиката на съществителното *нана* в границите на българската езикова територия вж. [1, с. 601]).

Макар и характеризиращ се с по-ниска фреквентност в сравнение с посочените по-горе свои синоними, в речанския говор се регистрира и роднинският термин с домашен произход (стб. *дѡдѡ* [5,

с. 471–472]) *дядо* ‘бащин или майчин баща; стар човек’, срв.: *Дедо — отец от отца и от мамы.*, който тук запазва вокала си в краесловие, за разлика от сръбския език, където анализираното съществително завършва на съгласна, срв.: *дјед* [5, с. 472]. В представяната лексикална парадигма при образуване на роднинските термини със семантика ‘прародител’ се употребяват единствено съществителните *баба* и *дядо* (срв.: *прабаба* / *праба́рка* и *праде́да*), явление, характерно не само за преобладаващата част от българските говори, но и за нормативния език.

Една значителна група лексеми, принадлежащи към роднинската терминология (включително и най-базисната), поради домашния си произход съвпадат в основната си форма в български и сръбски език и напълно закономерно се регистрират и в диалекта на с. Речане, Призренско, срв.: *брат* 'син на едни и същи родители спрямо останалите им деца' (от стб. *братръ*, *братъ* [5, с. 74]), *сестра* 'дъщеря на едни и същи родители спрямо останалите им деца' (от прасл. *sestrā [10, с. 621]), *син* 'мъжко чедо' (от прасл. *synŭ [10, с. 654–655]), *зет* 'мъж на дъщеря, сестра или близко роднинско момиче' (от стб. *зѣтъ* 'годежник' [5, с. 636–637]), *сват* 'бащата на женен син или дъщеря спрямо родителите на снахата или зетя; роднина по сватовство; годежар, сватовник' (от прасл. *svātŭ [10, с. 534–535]) и др. (напр.: *У Вѣсн'у пѣ-вѣше крѣза ѿе, ѿмам сѣстру, ѿмам брата, ѿмам ѿдѣ ѿнего брата. Овѣ на младау брат кат се кѣг ожеѣнѣ било. А ѿнѣн ми ѿе у Лудовѣиѣ брат, ѿнѣн ми ѿе у Сарѣѣево, ѿнѣн ми ѿе у Травѣникѣ и тѣко. А знѣш ѿтѣ сѣмо знѣм, на комѣ ѿтер, мѣре, сѣстра ми кѣзала. На мѣжа ми сѣстра дѣле рѣсторѣн ѿе пѣлен. А тѣмо сѣстра ми кѣжуѣвѣ, у Мѣстѣр, гѣре, сѣстру ѿмам ѿѣ блѣзу у Мѣстѣр. А мѣне снѣйка ми за сѣн ѿе бугарска. пнѣ сѣн му бѣл у нѣмачко лѣ ѿе, ѿшѣѣцарско ли ѿе тѣмо, ѿнѣна чѣрка ѿз дѣца, зѣтѣѣ свѣ дѣк дѣшлѣ. п, мѣллине ѿ сѣна ми. Дѣ напѣрашѣ, сѣне, по ѿнѣнѣ кѣча. Зѣт ми ѿѣ, ѿ сѣстру мѣж, у пѣнзѣѣѣ, и ѿна сѣкул' ѿдѣѣ у пѣнзѣѣѣ. Дѣ кѣже нѣкога зѣт, сѣстрѣн мѣш. Адѣжо, адѣжо ѿдѣ тѣѣѣѣѣ, нѣ са дѣма ѿѣт, вѣк свѣт ми ѿко ѿе дѣма, бѣлѣѣе свѣт ми мѣж дѣ ѿѣ дѣма.). Тук следва да се отбележи, че съществителното име *син* в анализираната диалектна парадигма, както и в голяма част от българската езикова територия, функционира и като обръщение към женска рожба, срв.: *Зѣтѣѣѣѣѣ ѿѣ, сѣне* / обръщение към автора на статията /. От гледна точка на проблема за установяването на етническата принадлежност на речаницы в този случай интерес представлява морфологическата парадигма на анализираните съществителни, която показва някои диференциални за българския език специфики.*

Така например в диалекта на с. Речане, Призренско, се регистрират детерминирани форми на имената, срв.: *А исто чѐрка мѝ ѝе од брѐта и сѝнот че кѝже: те тѝ ми ѝе дошла, вѝка, ѝна бѝкла, сѝн што ѝа нѝси*, а наличието на категорията неопределеност / определеност отличава българския език от всички останали славянски езици. Освен това тук е напълно съхранена бройната форма при всички съществителни от мъжки род [15], включително при тези за лица и, в частност, при роднинските названия (напр.: *Брѐт ми ѝе тѝй — млѝдиш, трѝ сѝстре смо и двѝ брѐта. Ъмам и трѝ брѐта тѝмо. Ъмам трѝ брѐта и сѝстру — чѝтири, и сум ѝшла свѝка годѝна, сѝг сум остѝрела — нѝма. Двѝ ѝмам чѝрки и двѝ сѝна*). Нещо повече, в разглежданата диалектна парадигма не само се разграничават двете граматични субкатегории бройно и множествено число, но последователно е прокарана и разлика между формалните им показатели, срв. в мн. ч.: *Мѝжи ни са брѐт'а. Ама брѐт'а ѝмаш. Нѝк са жѝви и здрѝви сѝнови. Сѝнои нѝ са дѝбре ѝѝко*. Следва също така да се акцентира върху факта, че анализът на новия диалектен материал категорично показва, че и от синхронна гледна точка в речанския говор с по-голяма фреквентност се характеризира плуралната форма *братя*, типична за преобладаващата част от българската диалектна територия и за книжовния български език, докато, макар че в анализираната парадигма се регистрира и формата *брѐч'а*, кореспондираща с *браќа* в сръбски език, примерите с дублетен изговор *т' // т'' // к' // ч и д' // д'' // г' // дж* се дължат на палатализационни промени на денталните съгласни (срв.: *Мѝхиров ѝтѝци и ѝѝ смо брѐт'а. А дѝ ти са брѐт'а? А ѝмамо мѝйе из ѝѝна кѝча ѝвде, трѝциѝ брѐт'а са тѝмо у бѝгарско, трѝциѝ брѐч'а*. и др.), развой, характерен не само за западнобългарските диалекти, но и за някои балкански, западнорунски и повечето тракийски говори [3, с. 163–164; 14, с. 84].

В плуралната парадигма на роднинските термини от женски род също се откриват някои диференциални за българския език черти. Такава е например появата при тях на окончание *-и*, което е типично за по-голямата част от българските диалекти, както и за книжовния ни език, докато единственото възможно в този случай в сръбски език е *-е* [19, с. 80]. Успоредната употреба на плуралните флексии *-е* и *-и* в парадигмата на многосричните съществителни имена от женски род в диалекта на с. Речане, Призренско (напр.: *Тойѐ са бљизне, сѐestre са. И сум се врати́ла на живот да кажем на сѐestre. // ... имам двѐ сѐстри у Ђосну... Ова што љѐ и два друга сѐстри са бљизне.*) ревизира обнародваните в Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Обобщени данни за региона, според които в крайните северозападни български говори в анализирания случай се регистрира единствено наличието на плурална флексия *-е* [4, с. 45].

Обликът на съществителното със значение 'женско чедо' в български език (*дъщеря* от стб. дъштн, род. п. дъштере [5, с. 467]) и в сръбски език (*кћи*, род. п. *кћере* [5, с. 467]) значително се различава. В диалекта на с. Речане, Призренско, се регистрира единствено формата *черка* (напр.: *А ѝди слободно, майка ѝе дѡма, черка ѝе дѡма, свѣ сѡ дѡма. Сѣг била ми черка, ѝмам черку ѝену удаѝти у село. Черките, што викаш да...*). Това може да се отнася до „смесения“ характер на разглежда-

ния говор, в който на мястото на праславянското съчетание *kt' при еднакви фонетични условия се появява рефлекс ч(') // *шт* [14, с. 83]. Трябва да се има предвид обаче и фактът, че фонетичната промяна *kt' > ч(') е типична за повечето от крайните северозападни български говори, а *kt' > шч се среща още в Разложко, Самоковско, Костурско, Корчанско и в тракийските говори във вариант с *шт* [3, с. 213].

От особена важност за целта на изложението е това, че, както в цялото българско езиково землище, така и в речанския говор, се употребява синонимът на съществителните със семантика 'дете спрямо родителите си' *чедо* (от стб. чѣдо), като то се среща най-често като обръщение, срв.: *Мора йена да оче, донуни туй ваке, айде, чедо, айде. А кипе, чедо?* Употребата на това съществително е силно ограничена в сръбския език, където то принадлежи по-скоро към „поетичната“ лексика [20, с. 302], а вместо него в разглеждания случай се предпочита думата *дете*. При това и последното име със семантика 'син или дъщеря' също се характеризира с общобългарско разпространение и е част от книжовната българска лексикална парадигма, поради което логично се регистрира и в речанския говор (напр.: *Дете ми ѝе у Приштина на школа. Оджа зема детето да ѝзе сунет, а черку да ѝдаде у оне село горе, у Манастирица. Отец и майка, и дете понела.*).

Направените нови теренни записи на диалекта на с. Речане, Призренско, показват, че в него със семантика 'син на син или дъщеря' се употребява единствено домашната по произход (от стб. внучкъ, внучка, внуча [5, с. 167]) лексема *внук* (... *унѹчики* од черку туй ми сѹ. *Имеѹ две унѹчики* от н'ѹу. *Че се оженет, че бѹнет и унѹчинки, пак че видиш ка се жѹлет, кѹ...* *Имала черка, снѹа, а черка ѝе у ове и унѹци, и свѹ. Джѹлина унѹката. И внѹк ми да излѹзне да види што ѝе стѹнало. Па онѹ бѹла забрѹвена тѹка дее, де са му внѹкове. Ева, с'ѹ че ти дѹдем да прѹбаш, тѹ, што от внѹка ѝе скѹвано...).*

В анализираната диалектна парадигма тя се регистрира по-често с характерния и за сръбски език фонетичен вариант *унук* (срв.: срхр. ѹнук [5, с. 167]), но, за разлика от него, в речта на речанци ударението е винаги на втората сричка, а следва да се има предвид и фактът, че вокализацията на начално *в* > *у* е напълно обичайно явление в северозападните и част от югозападните говори, ограничени на изток от линията Видин — Браца — София — Дупница — Делчево — Шип — Скопие — Тетово [3, с. 177]. В подкрепа на тезата за българския произход на анализирания роднински термин е и това, че в речанския говор той рядко се среща и в типичната за преобладаващата част от диалектите ни, както и за българския книжовен език, форма *внук*, а думата се регистрира и в членувана форма.

Част от домашната роднинска терминология, регистрирана в диалекта на с. Речане, Призренско, свидетелства за българската етническа принадлежност на региона чрез наличието в нея на вокал *ѹ* < *ъ*, *ь*, *ѿ*, *ѹ*, или чрез регистрирането на развой *ѹр* / *рѹ*, *ѹл* / *лѹ* на старобългарските сонантични *р* и *л*, диференциални белези на българската фонетична система, срв.: *свеѹр* и *свеѹрва* 'баща и майка на съпруга по отношение на снахата' (прасл. *svekrъ *svekry *svekrъve [10, с. 539]), *етѹрва* 'братова съпруга спрямо съпругите на останалите братя' (от прасл. *jetry [5, с. 514]) и др. (напр.: *Свеѹр ми дошол дома. Нѹ штела да дѹде свеѹрва... Мнѹго рѹдиле, свѹ свеѹрве, свѹ снѹѹе. Тѹк ѝе, па и онѹ че бѹде свеѹрва. ...ѹѹ ѹетѹрва сѹм. ... онѹ, од ѹетѹрва ми снѹѹка, и мѹж ѹ рѹди, и онѹ рѹди... На ѹетѹрѹу — онѹ вѹсока, мѹѹда што ѹе, вѹѹдино ѹе дѹте. Еве ѹена жѹна от ѹетѹрѹи на черка тѹѹ жѹви пѹ дѹле).* В речанския говор се регистрират и други рефлексии на старобългарските ерови и носови гласни, срв.: *Аха, свеѹкар, тѹко и мѹ кѹжемо*. [14, с. 69–82], но това не е учудващо, предвид разнообразието от застъпници на тези фонemi в българските диалекти.

С оглед пълнотата и обективността на изследването следва да се спомене, че в един единствен ограничен по обем откъс от теренен запис (макар че с този конкретен информатор са записани и други разговори) бе регистриран характерният за сръбския език роднински термин *сѹѹстика* 'дovedена сестра' (срв.: *Муш што ѹе мѹѹ, мѹѹу сѹстру зѹве сѹѹстика. Сѹстра мѹа. Сѹстру — сѹѹстика. Али тѹ нѹму сѹѹстика, сѹѹстика код нѹс се кѹже. Он тѹбе зѹт, а тѹ нѹму сѹѹстика.*) вместо общобългарското *етѹрва*, което функционира с висока фреквентност в речанския говор. Именно в този кратък откъс е регистрирана и лексемата *нѹна* 'баба', за която стана дума по-горе. При това и в двата случая разглежданите думи се появяват при натрупване на термини — синоними поради желанието на говорещия да не остави никаква неяснота относно обясняваните роднинските взаимоотношения. Ето защо е напълно вероятно регистрирането им в новосъбрания диалектен материал от с. Речане, Призренско, да се дължи просто на опит за изясняване на семантиката на анализираните названия чрез език посредник, познат на участниците в комуникацията.

Общобългарското съществително име *снаха* (от прасл. *snъxъ [11, с. 238–239]) се регистрира в диалекта на с. Речане, Призренско, във вариант с изпадане на съгласна *х*, докато производният от него деминутив със значение 'жена на син, брат или близък роднина' се характеризира с появата на консонант *й* на нейно място (напр.: *Снѹа за стѹрога сѹна. Бере снѹа, пѹ ми прѹтила и онѹ. Онѹ штѹ че нѹпраи, тѹа прѹва снѹа, нѹма че ни дѹнесе. Туй ѹе свѹ до снѹу. Дѹ сѹна ожѹнила и ѹѹну черку удала, дѹ снѹи ѹма. йма дѹ снѹѹе дѹруги. А ѹмамо ѹѹну снѹѹку за ѹнѹка из Дѹлно Лѹбине. Туй ѹе снѹѹка от брѹта.*). При това и двете посочени по-горе явления са типични за българската фонетична парадигма, като елизията на съгласната *х* се среща в множество от диалектите, принадлежащи към езиковото ни землище, а появата на консонант *й* в разглежданата позиция е характерен

за голяма част от крайните северозападни български говори, за разположените максимално на юг крайни югозападни български диалекти (в Корчанско, Костурско, Воденско и Ениджевардарско), както и островно в Никополско и Плевенско [3, с. 192].

В границите на българската езикова територия разнообразието от терминологична лексика със семантика ‘чичо’ и ‘леля’ е особено голямо. В диалекта на с. Речане, Призренско, с най-висока фреквентност сред синонимите със семантика ‘бащина сестра; майчина сестра; по-възрастна жена’ се характеризира името от домашен произход *тѐтка* (вж. стб. *тетъка* [12, с. 15, 18]), словообразователен вариант на *тѐта* (напр.: *Тѐтка — сѐстра от майку, исто тѐтка сѐстра от отца. Брат’а, а сѐстре кат са — тетъка. Ево и овой, што ѝе бѐла кошул’а, от снайку у тетке сын ѝ ѝѐ. Йдиш ѝа кат сум ѝшла у школа ме учила от тетку... от тетку сын што ѝѐ. Тетку, вѝка, ѝа сум ти подстав маму у автобус.*). И двата роднински термина се характеризират с широко разпространение сред българските диалекти (срв.: *тѐта* — Ново село, Видинско; Чепино; Благоевградско; Банско; Бобошево; Влахи, Кресненско; Близнаци, Варненско; Кукуш; Куфалово, Солунско; Банат; Пиянец, Кюстендилско; Бургаско; Блелоградчишко; Мачуково, Гевгелийско; Бугариево, Гюмюрджинско; Дупнишко; Асеново, Никополско; Петричко; Поморийско; Преспанско; Разложко; Доспей, Самоковско; Санданско; Подлес, Силистренско; Сливнишко; Факия, Средецко; Велюса, Седларци, Струмишко; Тополовградско; Ямболско; *тѐтка* — Две могили, Беленско; Белоградчишко; Ягдово, Берковишко; Божина, Босилеградско; Бърдарски геран, Белослатинско; Врачанско; Годечко; Дупнишко; Етрополско; Кюстендилско; Ломско; Монтанско; Правенци, Новопазарско; Синитово, Пазарджишко; Пернишко; Пирдопско; Радомирско; Глоджево Разградско; Самоковско; Софийско; Трънско; Подгорица, Търговишко; областта Гора [1, с. 598; 2]), от където са навлезли и в художествената литература, макар и възприемани като народни. Следва специално да се акцентира върху наличието на успоредици между разглежданото явление от роднинската терминология в речанския диалект и в родопските говори, където анализираното съществително е регистрирано със същото значение ‘сестра на майката или бащата’, още едно свидетелство в подкрепа на тезата за наличието на преселници от там в областта Средска Жупа.

Характерният за повечето български диалекти и за книжовния език синоним *леля* ‘бащина сестра; майчина сестра; по-възрастна жена’ (от стб. *лѣлѣ* [7, с. 356]) също се употребява в говора на с. Речане, Призренско (напр.: *Како сте купиле, лѣл’о? Ова вѝка: „Зашто не нѣпрайш овой вѝке, лѣле, таратор вѝше?“*), макар и значително по-рядко. Този роднински термин се среща и в сръбски език, но само със значение ‘майчина сестра’ [7, с. 357].

Разнообразие в анализираната диалектна парадигма се среща и при роднинските термини със значение ‘чичо, брат на бащата по отношение на децата му; девер’. Приблизително с еднаква честота на употреба в нея се регистрират домашното по произход (от прасл. *stryjъкъ [11, с. 499–500]) съществително *стрик*, което е типично за преобладаващата част от рупските говори, както и за някои балкански, мизийски и югозападни български диалекти, и се среща и в сръбски език (срв.: *стрико* [11, с. 501]) и названието от турски произход (без отбелязани успоредици в родопските говори, но обичайно за областта Гора, докато във Велинградско думата означава ‘батко’ [1, с. 598]) *хаджо* // *аджо* (напр.: *Стрийката ѝе сын негов. Брат од отца, отчѐв брат — стрѝца. Аджо ми ѝе тѝй — отец мой и он брача. Аджо, аджо ѝде тѝйка, нѐ са дѝма ѝѐт, вѝк свѝт ми ако ѝе дѝма, бѝлейе свѝт ми, мѝж да ѝе дѝма.*). Интерес в случая представлява опитът на един от информаторите да обясни защо в речанския говор има две думи със семантика ‘чичо’ (срв.: *Мийе кажемо аджо, али ѝма и стрѝц исто. Начи стрѝц и аджо ѝе исто: аджо — граматѝчески сребски стрѝце, а нашѝенски аджо.*). Той е притеснителна илюстрация за дългогодишното манипулиране на родовата памет чрез редица политико-социални асимилационни стратегии, в резултат от които от синхронна гледна точка домашната дума се схваща вече като принадлежаща към изучавания в училище сръбски език, защото я има и там, т. е. като привнесена, и като вариант за разграничаване на „нашенската“ реч чуждата лексема се припознава като своя. Въпреки това обаче като роднински термин със значение ‘жена на чичо по отношение на братовите му деца; по-възрастна женена жена’ в диалекта на с. Речане, Призренско, се употребява само сродното с домашната дума, назоваваща чичото, име *стрина* (от прасл. *stryjъnā (БЕР/ ВЕР 2013 : 501)), независимо че то също се използва и в сръбски език (напр.: *Стрина — женѝ на стрѝца. Стрина — жѝна от аджо. Ево ѝѐна стрѝна сум ги ѝа сѝ рѝце оперѝсала, двѝйеси и нѝзнам кѝл’ко ѝл’ѝде еура што оперѝсала сѝ рѝце тамо у Скопле.*).

В речанския говор е отбелязана и успоредна употреба на роднинските термини със семантика ‘вуйчо, майчин брат’ от български (прасл. *цѝъ, срещащо се и в сръбски и хърв. *ујак*, *ујач* [5, с. 198–199]) и турски произход (от тур. *dayı* [5, с. 314]), подобна на посочената по-горе при названията на чичото (напр.: *Уйна ѝе жѝна от уйка. Уйка ѝе брат от майку. И ѝни ѝзеле да ме нѝсет: уйко Добой, тамо, звѝн, свѝ на свѝ стрѝне. Брат от майка — уйак. Чѝ креѝне уйна навечер, да ѝа прѝчекаш у ѝутро, ѝа прѝ ви пѝт. Уйне, каа, дѝ сед’а. Еве сум, рѝко, ти дѝ си, рѝко, уйне. Дѝйджо ми ѝе тѝй. Уйак, уйѝа, дѝйко и уйна кажемо.*). В анализирания случай отново става дума за паралелни термини, при които турската заемка е навлязла в говора поради възприемането на исляма, като същото явление е характерно и за областта Гора [1, с. 598], но за разлика от горанския, в речанския диалект българската дума не просто се пази все още, а се отличава с много по-висока фреквентност

от заемката, чиято употреба е по-скоро спорадична. Следва също така да се посочи, че домашната дума *вуйчо* има много широко, включително и нормативно, разпространение в границите на българското езиково землище, а фонетичният вариант *уйчо*, най-често употребяван в говора на с. Речане, Призренско, е типичен за множество различни по тип диалекти, принадлежащи към езиковата ни територия (напр., в Чепеларе, Асеновградско; Гоцеделчевско; Съчанли, Гюмюрджинско; Солища, Широка лъка, Девинско; Бадома, Торбалъкьой, Дедеагачко; Плевня, Драмско; Дупнишко; Подвис, Карнобатско; Глоджево, Кубратско; Кърджалийско; Бракница, Светлен, Поповско; Първомайско; Свиленградско; Смолянско; Висока, Зарово, Солунско; Бял извор, Старозагорско; Секавец, Сярсско; Търговищко; Хасковско; Шуменско; Еникьой, Узункюпрійско и др. [2]), докато турската заемка *дайо* и нейните производни логично се характеризират със значително по-тясно разпространение главно в рупските говори (срв.: *дайо* — Велинградско; Дебърско; *дайко* // *дайчо* — Забърдо, Асеновградско; Драгиново, Нова махала, Велинградско; Вълкосел, Слащен, Гоцеделчевско; Устина, Пловдивско; Бабяк, Разложко; *дайчо* — Беден, Девинско; Доспат, Пещерско; *дайче* — Ловешко; *даче* — Торос, Луковитско; *дйчо* — Езеро, Новозагорско [2]).

Във връзка с анализираната част от парадигмата на роднинските термини е важно да се отбележи, че (както личи и от приведените по-горе примери) подобно на описания по-горе случай с названията на съпругата на чичото, и при начините за назоваване на съпругата на вуйчото речанци използват единствено производното от домашната лексема съществително, а по фонетичния облик на регистрираната с разглежданото значение дума *уйна* диалектът на с. Речане, Призренско, се свързва с говорите в Беленско; Белоградчишко; Белослатинско; Врачеш, Ботевградско; Брезнишко; Видинско; Врачанско; Великотърновско; Годечко; Горнооряховско; Добричко; Окорш, Дуловско; Дупнишко; Еленско; Гранитово, Елховско; Ихтиманско; Александрово, Казанлъшко; Глоджево, Тертер, Кубратско; Големаново, Милчина лъка, Кулско; Кюстендилско; Ломско; Беленци, Луковитско; Монтанско; Оряховско; Вишовград, Павликенско; Пернишко; Смолско, Пирдопско; Раковски, Пловдивско; Поповско; Върбица, Преславско; Червенци, Провадийско; Радомирско; Белица, Разложко; Банско; Пиргово, Русенско; Самоковско; Зарово, Солунско; Софийско; Факия, Средедецко; Старозагорско; Равнище, Тетевенско; Трънско; Дибич, Шуменско и др. [2]. Освен това, независимо че съществителното *стърка* не е чуждо за езика на речанци, то не се регистрира от синхронна гледна точка със семантика 'вуйна', както в Кайнарджа, Силистренско, и Горно Абланово, Беленско, или 'по-възрастна етърва', както в Мошино, Пернишко [2].

За парадигмата на роднинските названия на диалекта на с. Речане, Призренско, е характерно и присъствието на производно от *брат* (от стб. братъ, братъ [5, с. 74]) име *братанец* със семантика 'братовчед' (напр.: *Не, викамо мийе братанец, то ѝе... нѣ. Братанѣц ѝе син от сѣстра или брат.*), което се среща с такова значение още в редица говори, разположени в западната част на българското езиково землище (напр.: *братанец* — Кондофрей, Радомирско; *братанец* — Софийско; *братанец* — Чокмановци, Белослатинско; Туден, Годечко; *братанец* — Белица, Разложко; *братенче* ср. — Гранитово, Белоградчишко [2]), докато в сръбския език думата се появява в по-различен фонетичен вариант *братинац* [18, с. 45].

За речанския говор е характерен и роднинският термин *баджанак* 'всеки един от съпрузите на сестри', заемка от турски (от тур. *басапак* произв. от *бас* 'по-голяма сестра, кака' [5, с. 25]), най-често в съкратен вид *баджо*. Консонантният състав на думата е особеност, по която анализираната диалектна лексикална парадигма кореспондира с различни типове говори от цялата българска езикова територия (срв.: *баджанак* — в Дупнишко, Самоковско; Пернишко; Тетевенско; Ихтиманско; Петричко; Босилеградско; Ловешко; Кюстендилско; Софийско; Банат; Троянско; Плевенско; Еленско; Благоевградско; Годечко; Етрополско; Златоградско; Копривщица; Никополско; Царибродско; Пещерско; Белоградчишко; същинските и крайните югозападни български говори от географската област Македония; *баджо* — Трънско; Софийско; Ихтиманско; Асоновградско; Плевенско; Самоковско; Смолянско [2]). В сръбския език лексемата функционира във фонетичния облик *бајанак*.

Роднинският термин *шурей* в диалекта на с. Речане, Призренско, е регистриран в два фонетични варианта (срв.: *Он ѝе шурек мой, брат на жѣна. Шѹрак ми ѝе он.*), характерни и за други български диалекти (срв.: *шѹра* — Кюстендилско; Годечко; Ихтиманско; Софийско; Самоковско; *шѹрек* — Белослатинско; Етрополско; Тетевенско; Ботевградско; Тръстеник, Плевенско; Милчина лъка, Кулско; Белоградчишко; Видинско; Гоцеделчевско; *шѹр'ак* — Слатина, Ловешко [2]). В сръбския език терминът се регистрира със варианти *шѹра*, *шѹрак* // *шѹр'ак* [18, с. 927].

Интерес от гледна точка на анализираната в статията проблематика представлява и съществителното име *калина*. То е от домашен произход (от прасл. **kālinā* [6, с. 170]) и основното му значение в българския книжовен език и неговите териториални говори (напр., във Великотърновско; Ловешко; Кръвеник, Севлиевско; Софийско; Дупнишко; Кюстендилско; Копривщица; Перущица; Карловско; Казанлъшко; Бургаско; Панагюрско; Смолско, Пирдопско и др.) е 'дърво с бели цветове и кичести червени плодове (*Viburnum*)', но на диалектно равнище може да служи също като название на други растителни видове с подобен външен вид (напр.: 'дърво и плод нар' — в Югозападна България; 'дърво офика и растението съсънка' — в Широка лъка, Смолянско; 'растението луковина' — в Трънско; 'божур'; 'глог' — в Шабанли, Гоцеделчевско и под. [2; 6, с. 168–169]). Според А. Брукнер чрез пре-

нос на това наименование в полето на роднинската терминология се появява омонимът със значение 'по млада зълва, която булката е заварила мома', защото различните по възраст зълви се наричат с имената на различни храсти или дървета. Тази хипотеза от съвременна гледна точка се възприема като неубедителна, за разлика от тезата на Ив. Гълъбов, че анализираният роднински термин е от първобългарски или печенежки произход, тъй като е близо до тюркското *кай(ы)н* — термин за родство по брак, който под облика **kalynini* е свързан с форми като *мамнини*, *бабинни*, *лелини* и така е образуван обликът *калина*, отъждествен със съответната славянска дума, назоваваща горепосочените растителни видове [6, с. 169–170]. В диалекта на с. Речане, Призренско, който пази редица архаични лексеми при роднинската терминология, е регистрирано съществителното име *калина* със значение 'по млада зълва, която булката е заварила мома', срв.: *Калина йа нитала нѐшта, мама йа викала, а̀ли онѐ се йѐвила.*, като по този начин речанският говор кореспондира с редица диалекти, разположени в цялото българско езиково землище (напр.: 'по-малката зълва, която снахата е заварила мома' — в Силистренско; Кръвеник, Севлиево; Смолянско, Пирдопско; 'зълва; всяка жена, мъжова роднина' — в Копревщица; Перущица; Панагюрище; Карловско; Казанлъшко; Бургаско [2; 6, с. 169–170]). Макар разглежданото название да се използва за растения от различен вид в славянските езици, посоченият тук пренос на името за обозначаване на роднина от женски пол по мъжка линия е типично само за българския език [6, с. 168–170]. Ето защо функционирането му в речанската роднинска терминология също се превръща в белег за етническата принадлежност на говора.

Основни изводи. От анализа на роднинската терминология в диалекта на с. Речане, Призренско, ясно проличава, че той представлява изключителен интерес и от лексикална гледна точка, тъй като, независимо от съществуващото близко родство между българския и сръбския език, затрудняващо категоричното дефиниране на явленията като принадлежащи към българската или сръбската словна парадигма, в него се открива значително количество архаична диференциална българска лексика, както и думи, в чиито фонетичен състав и морфологична парадигма се регистрират някои от диагностициращите белези на нашия език, което потвърждава етническата принадлежност на анализираната диалектна система и на лексикално равнище. Освен това направеният преглед на роднинските названия показва, че дори и тези от тях, които имат диалектен характер, демонстрират успоредности с подобни лексеми от други краища на българския езиков континуум (нерядко източни) или с общобългарското название. Фактът, че представените в статията лексикални специфики на речанския говор кореспондират не само със западнобългарските диалекти, но и с родопските говори и североизтока на българската етническа територия, може да се разглежда като още един аргумент в подкрепа на тезата за наличието на преселници от Източна България, дошли в региона на един по-късен етап по времето на гонението на павликяните. Напълно е възможно обаче това преселение на хора, да е причина за запазването до наши дни на архаични черти, все още съхраняващи се в анализирания говор по времето на разглежданото събитие.

Л и т е р а т у р а

1. Антонова-Василева Л. Лексикосемантичната група на названия за лица в българските говори в Албания. 70 години българска академична лексикография. Доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология. София : Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. 2013. С. 597–605.
2. Архив за Българския диалектен речник към Секцията по българска диалектология и лингвистична география към Института за български език при БАН.
3. Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Ч. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика. (Авт. колектив). София : Труд, 2001. 538 с.
4. Български диалектен атлас. Обобщаващ том. IV. Морфология (авт. колектив). София : Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016. 247 с.
5. Български етимологичен речник. Т. 1. София : Изд. на БАН, 1971. 679 с.
6. Български етимологичен речник. Т. 2. София : Изд. на БАН, 1979. 740 с.
7. Български етимологичен речник. Т. 3. София : Изд. на БАН, 1986. 800 с.
8. Български етимологичен речник Т. 4. София : АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995. 1003 с.
9. Български етимологичен речник Т. 5. София : АИ „Проф. Марин Дринов“, 1996. 860 с.
10. Български етимологичен речник Т. 6. София : АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002. 886 с.
11. Български етимологичен речник. Т. 7. София : АИ „Проф. Марин Дринов“, 2010. 973 с.
12. Български етимологичен речник. Т. 8. София : АИ „Проф. Марин Дринов“, 2017. 884 с.
13. Гаравалова И. Съвременната езикова ситуация в областта Средска Жупа, Р. Косово. *Българският език — исторически и съвременни аспекти*. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София : ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН. 2020. С. 374–392.
14. Гаравалова И. Нови данни за фонетичната система на с. Речане, Призренско. *Известия на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“*. 2021. № 34. С. 56–108.
15. Гаравалова И. Бройна форма в говора на с. Речане, Призренско. *Сб. Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021 година)*. Т. 1. София : Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021. С. 126–133.
16. Георгиева Цв. Родството и роднинските названия в българския език (семантика и лексикографско представяне). София : Изд. „Авангард прима“, 2016. 214 с.

17. Игов А. Сърбохърватско-български речник. София : Държавно издателство „Наука и изкуство“, 1959. 600 с.
18. Караџић В. Српски рјечник (1818). Београд : Просвета — Нолит, 1987. 620 с.
19. Клајн Ив., Шипка М. Велики речник страних речи и израза. Треће допуњено и исправљено издање. Нови Сад : Прометеј, 2008. 1681 с.
20. Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Kniga prva A–J. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, 1971. 788 s.

References

1. Antonova-Vasileva, L. (2013), “Lexico Semantic group of names for persons in Bulgarian dialects in Albania”, *70 years of Bulgarian academic lexicography. Papers from the Sixth National Conference with International Participation on Lexicography and Lexicology* [“Leksikosemantichnata grupa na nazvania za litsa v balgarskite govori v Albania”, *70 godini balgarska akademichna leksikografija. Dokladi ot Shestata natsionalna konferentsia s mezhdunarodno uchastie po leksikografija i leksikologija*], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, pp. 597–605.
2. *Archive for the Bulgarian Dialect Dictionary at the Department of Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography at the Institute of Bulgarian Language at the Bulgarian Academy of Sciences* [Arhiv za Balgarski dialektlen rechnik kam Sektsiyata po balgarska dialektologiya i lingvistichna geografiya kam Institutata za balgarski ezik pri BAN].
3. *Atlas of Bulgarian Dialects. Generalising volume. I–III. Phonetics. Accentuation. Lexicology* (2001) [Balgarski dialektlen atlas. Obobshchavashit tom. Ch. I–III. Fonetika. Aktsentologiya. Leksika], Publishing house “Trud”, Sofia, 538 p.
4. *Atlas of Bulgarian Dialects. Generalising volume. IV. Morphology* (2016) [Balgarski dialektlen atlas. OT. IV. Morfologiya], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, 247 p.
5. *Bulgarian Etymological Dictionary* (1971) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press, Sofia, Vol. 1, 679 p.
6. *Bulgarian Etymological Dictionary* (1979) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press, Sofia, Vol. 2, 740 p.
7. *Bulgarian Etymological Dictionary* (1986) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press, Sofia, Vol. 3, 800 p.
8. *Bulgarian Etymological Dictionary* (1995) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 4, 1003 p.
9. *Bulgarian Etymological Dictionary* (1996) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 5, 860 p.
10. *Bulgarian Etymological Dictionary* (2002) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 6, 868 p.
11. *Bulgarian Etymological Dictionary* (2010) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 7, 973 p.
12. *Bulgarian Etymological Dictionary* (2017) [Balgarski etimologichen rechnik], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 8, 884 p.
13. Garavalova, I. (2020), “The modern linguistic situation in the area of Sredska Jupa R. Kosovo”, *The Bulgarian Language — Historical and Contemporary Aspects : Collection in Honor of the 140th Anniversary of the Birth of Academician Stefan Mladenov* [“Savremennata ezikova situatsia v oblastta Sredska Zhupa, R. Kosovo”, *Balgarskiyat ezik — istoricheski i savremenni aspekti : Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov*], IBL “Prof. L. Andreychin”, Sofia, pp. 374–392.
14. Garavalova, I. (2021), “New data for the phonetic system of Rechane village, Prizren region”, *Announcements of the Institute of Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin* [“Novi dannii za fonetichnata sistema na s. Rechane, Prizrensko”, *Izvestia na Institutata za balgarski ezik “Prof. L. Andreychin*], Volume 34, pp. 56–108.
15. Garavalova, I. (2021), “Numeric plural form in the speech of Rechane village, Prizren region”, *Proceedings of the International Annual Conference of the Institute for Bulgarian Language (Sofia, 2021)* [“Broyna forma v govora na s. Rechane, Prizrensko”, *Sb. Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Institutata za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin” (Sofia, 2021 godina)*], BAS Academic Press “Marin Drinov”, Sofia, Vol. 1, pp. 126–133.
16. Georgieva, Tsv. (2016), *Kinship and kinship names in the Bulgarian language (semantics and lexicographical representation)* [Rodstvoto i rodninskite nazvania v balgarskia ezik (semantika i leksikografsko predstaviane)], Publishing house “Avangard prima”, Sofia, 214 p.
17. Igov, A. (1959), *Serbo-Croatian — Bulgarian dictionary* [Sarbohrvatsko-balgarski rechnik], State Publishing House “Nauka i izkustvo”, Sofia, 600 p.
18. Karadžić, V. (1987), *Serbian dictionary (1818)* [Srpski rječnik (1818)] Prosveta — Nolit Publishing, Beograd, 620 p.
19. Klajn, Iv., Šipka, M. (2008), *A large dictionary of foreign words and expressions*, 3rd amended and corrected ed. [Veliki rečnik stranih reči i izraza, Treće dopunjeno i ispravljeno izdanje], Prometej Publishing house, Novi Sad, 1681 s.
20. Skok, P. (1971), *Etymological dictionary of the Serbian or Croatian language*, Book 1 : A–J [Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Kniga prva : A–J], Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 788 p.

Iliyana GARAVALOVA,

PhD, Associate Professor at the Department of Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography of the Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin” — Bulgarian Academy of Sciences; 52 Shipchenski prohod Blvd, Bl. 17, Sofia, 1113, Bulgaria; tel.: +359899518754; e-mail: iliyana.garavalova@gmail.com; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1401-8095>

ON SOME BASIC LEXEMES FROM THE RECHANE KINSHIP TERMINOLOGY

Summary. Traditionally, the dialects located outside our state borders are defined as “mixed” dialects. The reason for this is that they are influenced by the official language of the country within which borders they are located, or by neighboring languages of important significance to the community from a religious, social or other point of view. The “mixed” character of the territorial speech is most noticeable at the lexical level, since the lexical paradigm of the dialect is the one that changes the fastest, because it is most susceptible to external influences, which allows politically biased speculations, with a predominance of one or another ethnic, national or religious nature, about the ethnicity of the population. Such is the situation with the dialect of the village of Rechane, Prizren region, located in the Sredska Zhupa district, Republic of Kosovo — on the western border of the Bulgarian linguistic territory, which is the **object** of analysis in this article. That is why it is of particular importance, through the study of the archaic base lexicon found in the Rechanian speech from a synchronic point of view, to **prove** at the lexical level its belonging to the Bulgarian language continuum and thus substantiate the **conclusions** made about the location of the western border of our linguistic territory. This is precisely the **purpose** of this article, the main **subject** of study of which are some basic terms of kinship terminology. Emphasis is placed on differential vocabulary, distinguishing Bulgarian from other Slavic languages, or on words with a pan-Slavic distribution, containing typically Bulgarian phonetic specifics. The presented analysis of the lexical system of the speech of the village of Rechane, Prizren region, is based on material personally collected by the author during the conduct of undergraduate courses in Bulgarian language, literature, history and culture for the Bulgarian minority there in the period 2015–2019.

Key words: dialectology, linguistic geography, dialect lexicology, Rechanian dialect, kinship terminology, Bulgarian language, Kosovo.

Стаття отримано 21.10.2024 р.